

'De ene na de andere verrassende wending.
Een aanrader' – NRC HANDELSBLAD

GRAHAM GREENE HET EINDE VAN DE AFFAIRE

VINTAGE

Graham Greene

Het einde
van de affaire

Vertaald door H.J. Scheepmaker

Uitgegeven door Xander Uitgevers BV
Hamerstraat 3, 1021 JT Amsterdam

www.xanderuitgevers.nl

Oorspronkelijke titel: *The end of the affair*

Vertaling: H.J. Scheepmaker

Omslagontwerp: Studio Marlies Visser

Zetwerk: Michiel Niesen/ZetProducties

Copyright © 1951 Verdant S.A.

Copyright voor de Nederlandse taal

© 2014 Xander Uitgevers BV, Amsterdam

Eerste druk 2014

ISBN 978 94 0160 206 8 / NUR 302

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te traceren.
Mocht u desondanks menen rechten te kunnen uitoefenen,
dan kunt u contact opnemen met de uitgever.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door
middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor C.

De mens heeft plaatsen in zijn hart die nog niet bestaan,
en daarin komt het lijden binnen, opdat zij zullen bestaan.

Léon Bloy

EERSTE BOEK

I

Een verhaal heeft geen begin of eind: willekeurig kiest men uit zijn herinnering dat ogenblik vanwaar men terugziet of vanwaar men vooruitziet. Ik zeg 'kiest men' met de lichtvaardige trots van een beroepsschrijver die – de weinige keren dat er serieus aandacht aan hem is besteed – is geprezen om zijn technische vaardigheid, maar kⁱes ik inderdaad uit vrije wil die donkere natte januari-avond in het park, in 1946, de aanblik van Henry Miles die zich voorovergebogen een weg baant door de stromende regen, of hebben deze beelden mij gekozen? Het is gemakkelijk, het is in overeenstemming met de regels van mijn vak, juist daar te beginnen, maar als ik toen aan een God had geloofd, had ik ook kunnen geloven aan een hand die me aan mijn mouw trok, een influistering: 'Spreek hem aan: hij heeft je nog niet gezien.'

Want waarom zou ik hem hebben aangesproken? Als haat niet een te groot woord is om te gebruiken met betrekking tot een medemens, dan haatte ik Henry – dan haatte ik zijn vrouw Sarah ook. En kort na wat er die avond gebeurde

zal hij mij zijn gaan haten, zoals hij ongetwijfeld zijn vrouw soms moet hebben gehaat en die ander, aan wie wij toen tot ons geluk niet geloofden. Dit is dus veel meer een verhaal van haat dan van liefde, en als ik iets ten gunste van Henry en Sarah zal zeggen, hoeft niemand aan mijn woorden te twifelen: ik schrijf tegen mijn vooroordeel in, want mijn beroepstrots gebiedt mij de bijna-waarheid te verkiezen, zelfs al geef ik daarmee uitdrukking aan mijn bijna-haat.

Het was vreemd Henry op zo'n avond buiten te zien: hij was op zijn comfort gesteld, en trouwens – dat dacht ik tenminste – hij had Sarah. Voor mij is comfort als de verkeerde herinnering op de verkeerde plaats of tijd: wie eenzaam is, verkiest ongemak. Zelfs in de zit-slaapkamer die ik bewoonde aan de verkeerde kant, de zuidkant, van het park, te midden van de overblijfselen van andermans meubilair, was het nog te comfortabel. Ik besloot een korte wandeling te maken in de regen en iets te gaan drinken in het buurtcafé. De kleine nauwe vestibule hing vol hoeden en jassen die er niet thuishoorden en ik nam per ongeluk de paraplu van iemand anders mee – de man van de tweede verdieping had vrienden op bezoek. Toen trok ik de deur met het glas-in-loodraam achter me dicht en liep voorzichtig de stoeptreden af die in 1944 waren stukgebombardeerd en nooit vernieuwd. Ik had alle reden mij die gebeurtenis te herinneren, hoe het gebrandschilderde glas, taai, lelijk en Victoriaans, de schok had overleefd zoals onze grootvaders zelf hem overleefd zouden hebben.

Zodra ik de laan door het park was ingeslagen, merkte ik dat ik de verkeerde paraplu had meegenomen, want deze lekte en de regen liep in de kraag van mijn jas, en toen zag

ik Henry. Ik had hem zo gemakkelijk kunnen ontlopen; hij had geen paraplu bij zich en in het licht van de lantaarn zag ik dat hij verblind werd door de regen. De zwarte bladerloze bomen gaven geen beschutting: ze stonden erbij als kapotte afvoerpijpen; en de regen droop van zijn donkere bolhoed en liep in stromen langs zijn zwarte ambtenarenjas. Als ik gewoon langs hem heen was gelopen, zou hij me niet hebben opgemerkt, en voor alle zekerheid had ik een paar passen van het trottoir af kunnen doen, maar ik zei: 'Henry, ik had je haast niet herkend', en zag zijn ogen oplichten alsof wij oude vrienden waren.

'Bendrix,' zei hij met warmte in zijn stem, al had hij alle redenen om mij te haten, niet ik hem.

'Wat doe jij in de regen, Henry?' Er zijn mensen die onweerstaanbaar op je plaagzucht werken: mensen met deugden die je zelf niet hebt. Hij zei ontwijkend: 'O, ik had behoefte aan wat frisse lucht', en een plotselinge windvlaag deed hem nog juist op tijd naar zijn hoed grijpen om te voorkomen dat die naar de noordkant werd weggewaaid.

'Hoe is het met Sarah?' vroeg ik omdat het een vreemde indruk had kunnen maken als ik dat niet had gevraagd, hoewel niets mij meer plezier zou hebben gedaan dan te horen dat zij ziek, ongelukkig, stervende was. Ik verbeeldde me in die tijd dat elke kwelling die zij onderging de mijne zou verlichten, en dat als zij dood was, ik vrij zou kunnen zijn: dat ik mij niet langer al die dingen zou verbeelden die iemand zich in mijn eerloze omstandigheden inbeeldt. Ik zou zelfs vriendschap kunnen voelen voor die arme stumper van een Henry, dacht ik, als Sarah dood was.

Hij zei: 'O, die is vanavond ergens heen', en daarmee riep

hij weer die duivel in mij wakker die zich vroegere dagen herinnerde, wanneer Henry precies zo'n antwoord moest hebben gegeven aan anderen die naar Sarah vroegen, terwijl ik alleen wist waar zij was. 'Ga je mee iets drinken?' vroeg ik, en tot mijn verbazing liep hij met mij mee. We waren nooit eerder samen iets gaan drinken behalve bij hem thuis.

'Het is lang geleden dat we je voor het laatst hebben gezien, Bendrix.' Om de een of andere reden ben ik iemand die men alleen bij zijn achternaam kent – een voornaam had ik evengoed niet kunnen hebben, gezien het weinige gebruik dat mijn vrienden maakten van het nogal aanstellerige Maurice dat mijn geletterde ouders mij hadden meegegeven.

'Heel lang.'

'Laat eens zien – het moet meer dan een jaar zijn.'

'Juni 1944,' zei ik.

'Zo lang al – nee maar.' De sukkel, dacht ik, de sukkel die niets vreemds ziet in een tussentijd van anderhalf jaar. Nog geen vijfhonderd meter grasland scheidde onze twee 'kanten'. Was het nooit bij hem opgekomen tegen Sarah te zeggen: 'Hoe gaat het toch met Bendrix? Zullen we Bendrix niet weer eens vragen?' en had hij in haar antwoord nooit iets... vreemds, ontwijkends, verdachts opgemerkt? Ik was even volledig uit hun gezichtskring verdwenen als een steen in het water. Misschien hebben de rimpelingen Sarah's gemoedsrust een week lang verstoord, een maand lang... maar Henry was ziende blind. Ik had hem erom gehaat, ook al had ik ervan geprofiteerd, want ik wist dat anderen er ook van konden profiteren.

‘Is ze naar de bioscoop?’ vroeg ik.

‘O nee, ze gaat bijna nooit naar de bioscoop.’

‘Vroeger wel.’

De Pontefract Arms was nog in kersttooi met papieren guirlandes en papieren klokken, de restanten van commerciële vrolijkheid, lichtpaars en oranje, en de jonge waardin leunde met haar borsten tegen de bar, vanwaar ze met een minachtende blik haar klanten overzag.

‘Gezellig,’ zei Henry, zonder dat hij het meende, en hij keek een beetje bedremmeld, een beetje verlegen om zich heen, terwijl zijn ogen een plaats zochten waar hij zijn hoed kon ophangen. Ik kreeg de indruk dat hij, wat cafés betrof, nooit verder was gekomen dan de eetgelegenheid bij Northumberland Avenue, waar hij met zijn collega’s van het ministerie placht te lunchen.

‘Wat zal het zijn?’

‘Ik zou wel zin hebben in een whisky.’

‘Ik ook, maar je zult genoeg moeten nemen met rum.’

We zaten aan een tafeltje en speelden met ons glas: ik had nooit veel conversatie met Henry gehad. Ik betwijfel of ik het ooit de moeite waard zou hebben gevonden Henry of Sarah beter te leren kennen, als ik niet in 1939 begonnen was aan een verhaal met een hooggeplaatste rijksambtenaar in de hoofdrol. Zoals Henry James in een discussie met Walter Besant eens heeft gezegd: een jonge vrouw met voldoende talent hoeft slechts langs de ramen van een kazerne te lopen en er een blik naar binnen te werpen om een roman te schrijven over de brigade, maar ik denk dat zij halverwege haar boek de noodzaak zou hebben ingezien om met een van de officieren naar bed te gaan, al was het maar om de

puntjes op de i te zetten. Niet dat ik met Henry naar bed ging, maar wat ik deed was bijna even doeltreffend, en de eerste avond dat ik Sarah mee uit eten nam had ik het koelbloedige voornemen de vrouw van een rijksambtenaar uit te horen. Zij wist niet wat ik in mijn schild voerde; ze dacht vast dat ik oprecht belangstelde in haar gezinsleven, en misschien heeft dat voor het eerst haar genegenheid voor mij opgewekt. Hoe laat ontbeet Henry? vroeg ik. Ging hij naar kantoor met de ondergrondse, de bus of met een taxi? Nam hij 's avonds zijn werk mee naar huis? Had hij een akentas met het koninklijke wapen erop? Onze vriendschap bloeide onder mijn belangstelling: zij was zo geveleid dat iemand Henry *au sérieux* nam. Henry was belangrijk, dat wil zeggen zoals een olifant belangrijk is, gemeten naar de grootte van zijn departement; sommige soorten van belangrijkheid blijven er hopeloos toe gedoemd dat niemand ze ernstig neemt. Henry was een belangrijk hoofdambtenaar op het ministerie van Sociale Zaken – daarna op het ministerie van Binnenlandse Veiligheid. Binnenlandse Veiligheid – ik heb er later om gelachen, op die ogenblikken waarop je je metgezel haat en wenst dat je een pistool bij de hand had... Er kwam een tijd dat ik Sarah met opzet vertelde dat ik me alleen voor Henry was gaan interesseren om hem te gebruiken voor mijn roman, als model voor een personage dat het lachwekkende, het komische element vertegenwoordigde. Toen was het dat zij een hekel aan mijn boek begon te krijgen. Zij was buitengewoon loyaal jegens Henry (dat heb ik nooit kunnen ontkennen), en in die donkere uren dat de duivel in mij zich roerde en zelfs de onschuldige Henry mijn weezin opwekte, nam ik mijn toevlucht tot de roman

en bedacht episoden die te grof waren om op te schrijven... Eens, toen Sarah een hele nacht bij mij had doorgebracht (ik had er verlangend naar uitgezien, zoals een schrijver uitziet naar het laatste woord van zijn boek), had ik plotseling alles bedorven met een opmerking die de stemming vergalde van wat soms uren achtereen een volmaakte liefde scheen. Ik was tegen twee uur gemelijk in slaap gevallen, werd om drie uur wakker en wekte Sarah door mijn hand op haar arm te leggen. Ik geloof dat ik het deed met de bedoeling alles weer goed te maken, tot mijn slachtoffer mij haar gezicht toekeerde, met ogen vochtig van slaap, onuitsprekelijk mooi en een en al vertrouwen. Zij was de ruzie vergeten, en zelfs in haar vergetelheid vond ik aanleiding voor een nieuwe ruzie. Wat zijn wij mensen toch verwrongen wezens, en dan zeggen ze dat een God ons heeft gemaakt; maar ik kan mij moeilijk een God voorstellen die niet zo simpel is als een volmaakte vergelijking, zo helder als kristal. Ik zei tegen haar: 'Ik heb aan het vijfde hoofdstuk liggen denken. Eet Henry ooit koffiebonen om een frisse adem te hebben voor een belangrijke conferentie?' Zij schudde haar hoofd en begon stilletjes te huilen, en ik deed natuurlijk alsof ik niet begreep waarom – een eenvoudige vraag, ik had erover liggen piekeren in verband met die man uit mijn boek, dit was geen aanval op Henry, de aardigste mensen eten soms koffiebonen... Zo praatte ik door. Zij bleef nog een tijdje huilen en viel toen weer in slaap – ze sliep altijd goed, en zelfs dat beschouwde ik als een reden te meer om kwaad te zijn.

Henry dronk haastig zijn rum op, terwijl zijn ogen met een ongelukkige uitdrukking langs de paarse en oranje slingers dwaalden. Ik vroeg: 'Prettige Kerstmis gehad?'

‘Heel prettig. Heel prettig,’ zei hij.

‘Thuis?’ Henry keek naar me op, alsof er iets vreemds had geklonken in de toon waarop ik dat woord uitsprak.

‘Thuis? Ja, natuurlijk.’

‘En Sarah maakt het goed?’

‘Ja.’

‘Nog een rum?’

‘Nu is het mijn beurt.’

Terwijl Henry de rum haalde, ging ik naar de wc. De muren waren volgekalkt met allerlei verwensingen: ‘Rot op kroegbaas met je vrouw en d’r dikke borsten.’ ‘Alle pooiers en hoeren een vrolijke syfilis en een gelukkige druiper.’ Ik ging gauw terug naar de fleurige papieren slingers en het gerinkel van glaswerk. Soms zie ik mijzelf zo duidelijk in andere mensen weerspiegeld dat het me benauwt, en dan voel ik een sterk verlangen om in de heiligen te geloven, in heldendeugd.

Ik herhaalde tegen Henry wat ik gelezen had. Ik wilde hem choqueren, en ik was heel verbaasd toen hij alleen maar zei: ‘Jaloezie is een nare eigenschap.’

‘Je bedoelt dat over die vrouw met haar dikke borsten?’

‘En dat andere ook. Als je je ellendig voelt, ben je jaloers op het geluk van anderen.’ Dat hij zoiets op het ministerie van Binnenlandse Veiligheid zou leren, was wel het laatste dat ik verwacht had. En daar – in die ene zin – vloeit de bitterheid weer uit mijn pen. Wat een bot, levenloos ding is die bitterheid. Als ik kon zou ik schrijven met liefde, maar als ik met liefde kon schrijven, zou ik niet zijn wie ik was: dan zou ik de liefde nooit hebben verloren. En toch, tegenover mij aan het glanzende marmeren blad van het caféta-

feltje, voelde ik plotseling iets, niet iets zo buitensporigs als liefde, misschien niets meer dan kameraadschap in tegen-spoed. ‘Voel jij je ellendig?’ vroeg ik Henry.

‘Bendrix, ik maak me zorgen.’

‘Vertel eens.’

Ik denk dat het de rum was die zijn tong losmaakte, of vermoedde hij half en half hoeveel ik van hem wist? Sarah was loyaal, maar in een verhouding als wij hadden gehad kom je toch het een en ander te weten... Ik wist dat hij links van zijn navel een moedervlek had, omdat zo’n vlekje op mijn eigen huid Sarah er eens aan had herinnerd; ik wist dat hij bijziend was maar geen bril wilde dragen in het bij-zijn van vreemden (en ik was nog steeds zozeer een vreemde dat ik hem nooit met een bril had gezien); ik wist dat hij om tien uur graag thee dronk; ik wist zelfs hoe hij sliep. Was hij zich ervan bewust dat ik al zoveel wist dat één ding meer of minder onze relatie niet zou veranderen? ‘Ik maak me zorgen over Sarah, Bendrix,’ zei hij.

De deur van het café ging open en in het licht dat naar buiten viel zag ik de regen neerstriemen. Een opgewonden mannetje schoot naar binnen en riep vrolijk: ‘Goeienavond, lui.’ Niemand reageerde.

‘Is ze ziek? Ik dacht dat je zei...’

‘Nee. Niet ziek. Dat geloof ik niet.’ Hij keek diep ongelukkig om zich heen – dit was niet zijn milieu. Ik zag dat zijn ogen rood waren; misschien had hij zijn bril niet vaak genoeg gedragen – er zijn altijd zoveel vreemden, of misschien had hij gehuild. Hij zei: ‘Bendrix, hier kan ik niet praten’, alsof hij ooit de gewoonte had gehad ergens te praten. ‘Kom mee naar mijn huis.’

‘Zou Sarah al terug zijn?’

‘Ik denk het niet.’

Ik betaalde onze vertering, en ook dat was een teken dat Henry in de war was – hij liet zich nooit zonder protest door anderen vrijhouden. Hij was altijd degene die in een taxi het geld in zijn handpalm gereedhield terwijl wij anderen in onze zakken zochten. De lanen van het park waren nog doorweekt van de regen, maar het was niet ver naar Henry’s huis. Hij opende de voordeur met zijn sleutel onder het waaivormige Queen Anne-bovenlicht en riep: ‘Sarah, Sarah.’ Ik verlangde naar een antwoord en vreesde het, maar er kwam er geen. ‘Ze is nog uit,’ zei hij. ‘Kom mee naar mijn werkkamer.’

Ik had nog nooit een voet in zijn werkkamer gezet: ik was altijd Sarah’s vriend geweest, en als ik Henry ontmoette was het op Sarah’s grondgebied, haar lukraak ingerichte zitkamer, waar geen twee dingen bij elkaar pasten en niets aan een plaats of tijd gebonden was, waar alles slechts een week oud scheen, omdat niets ooit mocht herinneren aan een voorkeur van vroeger of aan vroegere gevoelens. Alles was er gebruikt; juist zoals ik nu in Henry’s werkkamer voelde dat heel weinig ooit gebruikt was. Ik betwijfelde of de verzamelde werken van Gibbon ooit waren ingekeken, en die van Scott stonden er alleen omdat ze – vermoedelijk – van zijn vader waren geweest, evenals het bronzen afgietsel van de Discuswerper. En toch was hij gelukkiger in zijn ongebruikte kamer, om de eenvoudige reden dat het zijn kamer was: zijn bezit. Ik dacht met bitterheid en afgunst: als je iets veilig in je bezit hebt, hoef je het nooit te gebruiken.

‘Een whisky?’ vroeg Henry. Ik zag weer zijn ogen en vroeg

me af of hij tegenwoordig meer dronk dan vroeger. In elk geval waren de dubbele whisky's die hij schonk heel royaal.

'Wat zit je dwars, Henry?' vroeg ik. Ik had die roman over de rijksambtenaar allang opgegeven: ik was niet meer op stof voor een boek uit.

'Sarah,' zei hij.

Zou ik geschrokken zijn als hij dat, net zo, twee jaar geleden had gezegd? Nee. Ik geloof dat ik dolblij zou zijn geweest – je krijgt op den duur zo schoon genoeg van bedrog. Ik zou een open en eerlijke strijd met vreugde hebben begroet, alleen al omdat er dan misschien een kans was geweest, hoe gering ook, dat ik door een tactische fout van zijn kant had gezegevierd. En nooit in mijn leven, daarvoor noch daarna, heb ik een overwinning zo begeerd. Zelfs mijn verlangen om een goed boek te schrijven is nooit zo groot geweest.

Hij keek naar mij op met die rood omrande ogen en zei: 'Bendrix, ik ben bang.' Ik kon hem niet langer met een vaderlijk air behandelen; hij had de leerschool van het lijden doorlopen, dezelfde school als ik, en voor het eerst zag ik hem als een gelijke. Ik herinner me dat er zo'n oude vergeelde foto in een lijstje op zijn bureau stond, een foto van zijn vader, en dat ik, toen ik ernaar keek, werd getroffen door een sterke gelijkenis tussen die foto en Henry (de man op de foto was ongeveer even oud als Henry toen, midden veertig) en tegelijk door een groot verschil. Het was niet de snor die dat verschil uitmaakte – het was die Victoriaanse blik vol zelfvertrouwen, die blik van iemand die thuis is in de wereld en er de weg weet, en plotseling had ik weer dat warme gevoel van kameraadschap. Ik voelde meer sympa-

thie voor hem dan ik voor zijn vader gevoeld zou hebben (die op het ministerie van Financiën had gewerkt). Wij waren mede-vreemden.

‘Waar ben je bang voor, Henry?’

Hij viel in een leunstoel neer alsof iemand hem erin had geduwd en zei vol afschuw: ‘Bendrix, ik heb altijd gedacht dat het ergste, het allerergste dat iemand kan doen...’ Een paar jaar geleden zou ik ongetwijfeld op hete kolen hebben gezeten: nu was de gemoedsrust van de onschuld een vreemde en uitermate mistroostige gewaarwording voor me.

‘Je weet dat je mij kunt vertrouwen, Henry.’ Het was mogelijk, dacht ik, dat ze een brief had bewaard, hoewel ik er maar zo weinig had geschreven. Dat is een van de risico’s van het schrijversvak. Vrouwen overdrijven gemakkelijk de belangrijkheid van hun minnaars en voorzien nooit de teleurstelling die hun wacht wanneer op een goede dag in een catalogus van schrijvershandschriften een indiscrete brief wordt aangeboden met de vermelding ‘Interessant’ voor de prijs van vijf shilling.

‘Lees dit dan eens,’ zei Henry.

Hij reikte me een brief toe: het was niet mijn handschrift. ‘Hier. Lees maar.’ Het was een brief van een vriend van Henry, die schreef: ‘Ik stel voor dat degene die jij wilt helpen zich in verbinding stelt met een zekere Savage, 159 Vigo Street. Volgens mijn ondervinding is hij bekwaam en discreet, en de mensen die hij in dienst heeft lijken me minder weerzinwekkend dan die jongens gewoonlijk zijn.’

‘Ik begrijp het niet, Henry.’

‘Ik had deze man geschreven dat een kennis me om raad

had gevraagd over detectivebureaus. Het is vreselijk, Bendrix. Hij moet het hebben doorzien.'

'Bedoel je werkelijk...?'

'Ik heb nog niets ondernomen, maar daar ligt die brief op mijn bureau en herinnert me eraan... Het lijkt onbegrijpelijk, Bendrix, maar ik kan er absoluut zeker van zijn dat zij hem niet leest, terwijl ze wel tienmaal per dag in deze kamer komt. Ik leg hem zelfs niet weg in een la. En toch kan ik er niet van op aan... ze is op het ogenblik een eindje om. *Een eindje om*, Bendrix.' Ook zijn vertrouwen was niet beschut tegen de regen, en hij hield het uiteinde van zijn mouw bij de gashaard.

'Wat een nare toestand.'

'Jij bent altijd een bijzondere vriend van haar geweest, Bendrix. Zeggen ze niet dat de echtgenoot de laatste is die werkelijk weet wat voor vrouw... Vanavond, toen ik je in het park zag, dacht ik dat als ik het jou zou vertellen, en jij zou me uitlachen, ik dan die brief zou kunnen verbranden.'

Hij zat daar met zijn vochtige arm voor zich uitgestrekt en vermeed mij aan te zien. Ik had nooit minder behoefte tot lachen gevoeld, en toch had ik graag willen lachen als ik gekund had.

Ik zei: 'Dit is niet iets dat iemands lachlust opwekt, ook al is het onzinnig om te denken...'

'Natuurlijk is het onzinnig,' beaamde hij gretig, en hoopvol kwam zijn vraag: 'Je zult me wel een idioot vinden, niet...?'

Een ogenblik tevoren had ik met plezier willen lachen, maar nu, nu ik alleen maar hoefde te liegen, keerde alle oude jaloezie terug. Zijn man en vrouw zozeer één vlees

dat als je de vrouw haat, je haar man ook moet haten? Zijn vraag herinnerde mij eraan hoe gemakkelijk hij te bedriegen was geweest: zo gemakkelijk dat hij in mijn ogen bijna medeplichtig was aan de ontrouw van zijn vrouw, zoals iemand die losse bankbiljetten in een hotelkamer laat liggen diefstal in de hand werkt, en ik haatte hem juist om de argeloosheid waarmee mijn liefde eens gebaat was geweest.

De mouw van zijn jasje begon te stomen en hij herhaalde, terwijl hij nog steeds vermeed mij aan te zien: ‘Natuurlijk, het spreekt vanzelf dat je mij een idioot vindt.’

Toen sprak de duivel: ‘O nee, dat vind ik helemaal niet, Henry.’

‘Bedoel je dat je echt denkt dat het... mogelijk is?’

‘Natuurlijk is het mogelijk. Sarah is ook maar een mens.’

Verontwaardigd zei hij: ‘En ik heb altijd gedacht dat jij een vriend van haar was’, alsof ik die brief had geschreven.

‘Maar jij kent haar natuurlijk zoveel beter dan ik haar ooit gekend heb,’ zei ik.

‘In sommige opzichten,’ zei hij somber, en ik wist dat hij juist die opzichten bedoelde waarin ik haar het best kende.

‘Je vroeg me, Henry, of ik je een idioot vond. Ik heb alleen gezegd dat er in de mogelijkheid niets idiotoots schuilt. Ik heb niets ten ongunste van Sarah gezegd.’

‘Dat weet ik, Bendrix. Het spijt me. Ik heb de laatste tijd slecht geslapen. Elke nacht lig ik erover te piekeren wat ik met die ellendige brief moet doen.’

‘Verbranden.’

‘Kon ik dat maar.’ Hij hield hem nog steeds in zijn hand en een moment dacht ik werkelijk dat hij hem in de vlammen zou houden.